

Rodzicielstwo osób niepełnoletnich

„(...) Chwila zauroczenia, zapomnienie, wpadka, dziecko. Szok, łzy, wytykanie palcami przez otoczenie. I totalna bezradność. Bo co może czuć człowiek, który ma 15-17 lat, sam jeszcze dziecko, potrzebujące pocieszenia, czułości, wsparcia?”¹

Wprowadzenie

Przedstawiony wyżej cytat, w sposób trafny aczkolwiek niepełny wymienia przyczyny i skutki urodzenia dziecka przez osoby niepełnoletnie.

W niniejszym artykule zostanie podjęta próba analizy problematyki rodzicielstwa osób małoletnich², ze wskazaniem na zakres występowania zjawiska, jego konsekwencje (dla matek, ojców oraz dziecka) oraz profilaktykę i pomoc małoletnim rodzicom. Temat ten wydaje się ważny, bowiem rodzicielstwo niepełnoletnich stanowi nie tylko problem indywidualny, a więc rozpatrywany z perspektywy małoletniej matki i niepełnoletniego

¹ A. Laskowska, D. Kowalska, *Kiedy dzieci rodzą dzieci*. *Newsweek* 2005, nr 9, s. 78.

² W artykule będą stosowane zamiennie terminy: *niepełnoletni*, *małoletni*, *nastoletni rodzice* (*matka/ojciec*) – przez które należy rozumieć młodych ludzi, którzy przed uzyskaniem pełnoletniości zostali rodzicami. *Niepełnoletni* to osoba będąca w wieku, w którym nie uzyskała pełni praw obywatelskich, a zgodnie z polskim prawem nie ukończyła lat osiemnastu (Słownik języka polskiego; E. Gniewek (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*. Warszawa 2006, s. 37. Obok prezentowanego tu terminu – często zamiennie stosowany jest także termin *małoletni*. Na gruncie prawa cywilnego terminy: *małoletni* i *niepełnoletni* traktowane są tożsamo (Wyjaśnienie terminu *małoletni*, zgodnie z którym jest to każda osoba poniżej 18 roku życia, przyjmuje również GUS (http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-6698.htm). A. Kaznowski, *Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym*, www.pk.gov.pl/upload_doc/000000105.pdf). *Nastolatek z kolei to termin określający młodzież obojga płci w wieku od 12/13 do 17/18 lat. Jest on jednym z synonimów pojęcia młodzież, jego znaczenie nie odnosi się jednak do całej grupy, lecz tylko do młodych ludzi w wymienionym przedziale wiekowym* (*Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa 2004, T. 3, s. 502.).

ojca, ale i także społeczny, bowiem dotyczy ono również środowiska społecznego nastoletnich rodziców.

Tymczasem omawiany tu temat jest stosunkowo rzadko podejmowany³, przy czym problematyka nastoletnich matek znacznie częściej jest przedmiotem badań naukowych aniżeli problematyka niepełnoletnich ojców – co zauważyć można zarówno w literaturze polskiej jak i zagranicznej. Ta dysproporcja wiedzy na temat macierzyństwa i ojcostwa osób niepełnoletnich występuje także w niniejszym opracowaniu.

Występowanie rodzicielstwa osób niepełnoletnich – dane statystyczne

Dostępne statystyki w zakresie rodzicielstwa osób niepełnoletnich ujawniają znaczne różnice w pozyskiwaniu szczegółowych danych dotyczących liczby małoletnich matek i ojców. W przypadku tych pierwszych, a więc nastoletnich dziewcząt, które przed uzyskaniem pełnoletności zostają matkami, odnaleźć można szereg wnikliwych statystyk, wskazujących na ich liczbę.

Przegląd i analiza danych, dotyczących liczby małoletnich matek wyraźnie pokazują, że „od połowy lat sześćdziesiątych do początku lat dziewięćdziesiątych co roku około 40 tysięcy (w wieku do 19 lat włącznie) nastolatek zostawało matkami, z czego 7 tysięcy dziewcząt nieletnich (do 17 roku życia) podjęło trud macierzyństwa. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych proporcjonalnie do spadku ogólnej liczby urodzeń w kraju, obniżyła się też liczba urodzeń wśród nieletnich dziewcząt – z 8, 4% w roku 1990, do 7, 01% w 2002. W 1994 roku nastolatki po raz pierwszy urodziły mniej niż 40 tysięcy dzieci, a w 2002 roku liczba ta spadła do 24, 9%. Jednak dokładna, z podziałem na wiek analiza urodzeń wśród młodych dziewcząt pokazała, że spadek urodzeń dotyczy głównie dziewcząt starszych – osiemnasto- dziewiętnastoletnich. W grupie niepełnoletnich od lat dziewięćdziesiątych do dziś częstość urodzeń pozostaje na zbliżonym poziomie i wynosi rocznie około 20% wszystkich porodów wśród nastolatek, co stanowi 1, 3% całkowitej liczby urodzeń w kraju”⁴.

Od początku XXI wieku, każdego roku 4, 5 tys. – 5 tys. małoletnich dziewcząt zostaje matkami. „W 2008 roku w liczbie tej 3365 dziewcząt to 17-latki, 1227 – 16-latki,

³ W polskiej literaturze przedmiotu badania zagadnień związanych z niepełnoletnim ojcostwem podejmowane są w niewielkim stopniu. Brakuje badań empirycznych, obejmujących różne sfery funkcjonowania niepełnoletnich ojców, a także badań realizowanych na większej próbie badawczej. Powszechnie dostępne są jedynie badania zrealizowane przez Centrum Badania Opinii Społecznej na potrzeby Kampanii na Rzecz Świadomego Rodzicielstwa „Kiedy 1+1=3”, w dniach 20 marca – 6 kwietnia 2009, na podstawie wywiadów pogłębionych z 30 małoletnimi ojcami oraz badania przeprowadzone przez A. Skowrońską-Zbierchowską na próbie badawczej 4 małoletnich ojców. A. Skowrońska-Zbierchowska, *Doświadczenia małoletnich rodziców. Aspekty socjopedagogiczne*. Gdańsk 2010.

⁴ www.nieletnirodzice.org.prv.pl

a 407 – 15-latkami”⁵. Zaprezentowane powyżej informacje, odnoszące się do nastoletnich matek dotyczą tylko i wyłącznie porodów żywych. Nieznane są więc statystyki, mówiące o liczbie ciąży niepełnoletnich, kończących się poronieniem lub aborcją.

Z kolei w odniesieniu do niepełnoletnich ojców brakuje statystyk odnoszących się wprost do ich liczby. Dostępne dane ujawniają, że w ostatnich latach co roku około 2,5 – 3 tys. nastolatków (włącznie z kategorią wiekową „19 lat i mniej”) zostaje ojcami. Wśród nich ok. 30% to ojcowie niepełnoletni⁶. Ponadto nie prowadzi się dodatkowych rejestrów, chociażby na podstawie informacji posiadanych przez szpitale. Jedyne dostępne opracowania statystyczne w Polsce, dotyczące małoletnich ojców ograniczają się do danych gromadzonych przez urzędy stanu cywilnego, które rokrocznie przekazują je do Głównego Urzędu Statystycznego⁷. Ze względu na specyfikę problemu, można zatem ostrożnie przypuszczać, że z uwagi na uregulowania prawne, w zakresie uznawania dziecka przez niepełnoletniego ojca⁸ nie każdy z nich uwzględniany jest w statystykach USC. W związku z tym dane zawarte w opracowaniach GUS mogą wskazywać jedynie na częściową skalę zjawiska. Z przeprowadzonych przeze mnie badań nad nastoletnimi matkami wynika, że ojcami ich dzieci są najczęściej rówieśnicy, a więc niepełnoletni chłopcy⁹.

Przyczyny rodzicielstwa osób niepełnoletnich

Pytanie o to, dlaczego młody człowiek przedwcześnie zostaje rodzicem, jest pytaniem o przyczyny podejmowania zachowań, prowadzących do poczęcia dziecka. Nie wydaje się aby były nimi tylko cytowane wyżej: chwila zauroczenia, zapomnienie, wpadka. „Najczęściej mamy tu do czynienia z układem czynników sprzyjających, a większość motywów nie ma związku ani z potrzebami seksualnymi, ani z miłością.”¹⁰

Przyczyny zjawiska niepełnoletniego rodzicielstwa można podzielić na kilka grup, do których zaliczyć można: 1) przyczyny związane z rozwojem w okresie dorastania,

⁵ *Rocznik demograficzny 2001*, GUS, Warszawa 2001, s. 324; *Rocznik demograficzny 2009*, GUS, Warszawa 2009, s. 276.

⁶ GUS, dane demograficzne 2008-2009, <http://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/Tables.aspx>

⁷ GUS, Tabele zawierające informacje związane z kategorią: „Urodzenia żywe względem wieku ojca”.

⁸ Niepełnoletni mężczyzna, który został ojcem i w jego przypadku nie istnieją podstawy do jego całkowitego ubezwłasnowolnienia, może złożyć oświadczenie niezbędne do uznania ojcostwa, tylko i wyłącznie przed sądem opiekuńczym, co niezbędne do zapewnienia mu należytej ochrony prawnej. Niemniej jednak wskazana tu zasada dotyczy jedynie niepełnoletnich ojców, którzy ukończyli 16 lat. M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa 2010, s. 129-130.

⁹ Ł. Ratajczak, *Urodzenie dziecka jako krytyczne wydarzenie w życiu nastolatka*, [niepublikowany masyzynopsis pracy magisterskiej]. Poznań 2008.

¹⁰ D. Kornas-Biela, *Małoletni ojcowie. Problem i wyzwanie* [w:] D. Kornas-Biela (red.), *Oblicza ojcostwa*. Lublin 2001, s. 323.

w tym także poziom wiedzy dotyczącej seksualności człowieka; 2) te, które związane są z wpływem grupy rówieśniczej, 3) przyczyny odnoszące się do rodziny pochodzenia niepełnoletnich rodziców, 4) oraz te, które związane są z wpływem mediów.

Warto też w tym miejscu zauważyć, że czynniki mieszczące się w obrębie wymienionych wyżej czterech kategorii, są wzajemnie i wielorako powiązane.

Okres dorastania w życiu młodego człowieka, to czas dynamicznych zmian psychofizycznych, związanych z przechodzeniem z dzieciństwa w dorosłość. Współcześnie dostrzega się szereg przemian dotyczących okresu adolescencji. Autorzy w literaturze przedmiotu zauważają, że w wyniku polepszenia się warunków życia pokwitanie rozpoczyna się zdecydowanie wcześniej niż u pokoleń dawniejszych. Dokonuje się ono w krótszym czasie i przebiega niezwykle gwałtownie¹¹. Obniża się także wiek osiągania dojrzałości płciowej. Przedwczesne zatem dojrzewanie biologiczne pobudza wśród niepełnoletnich wcześniejszą inicjację seksualną związaną z podejmowaniem ryzykownych zachowań, prowadzących do poczęcia dziecka. Zrealizowane dotąd badania wskazują, że w Polsce inicjację seksualną ma już za sobą 19% piętnasto- i szesnastolatków, a średni wiek inicjacji wynosi 19, 3 lat dla kobiet oraz 18, 4 lat dla mężczyzn¹². Warto wskazać w tym miejscu również na odsetek współżyjących małoletnich, który waha się od 0, 8% wśród 15-letnich dziewcząt do około 16, 8% wśród 18-latków¹³.

Doświadczaniu pierwszych stosunków seksualnych najczęściej towarzyszy brak wiedzy na temat zabezpieczania się oraz chorób przenoszonych drogą płciową. Przeprowadzone na ten temat badania pokazują, że poziom wiedzy w obrębie opisywanej tu tematyki jest bardzo niski u osób niepełnoletnich i wzrasta dopiero w wieku 18-19 lat. A zatem „wielu młodych ludzi zaczyna życie seksualne nie będąc do tego odpowiednio przygotowanym. Brakuje im wiedzy na temat seksu i prokreacji, lub jest ona powierzchowna. Pierwszy stosunek jest często przypadkowym doświadczeniem, do którego nie są wystarczająco dojrzały zarówno pod względem psychicznym jak i fizycznym.”¹⁴.

Niski poziom wiedzy nastolatków w zakresie ich seksualności oraz podejmowania kontaktów seksualnych z partnerem może być konsekwencją niedostatecznej edukacji seksualnej realizowanej w szkołach. Wyniki przeprowadzonych w tym zakresie badań wskazują, że młodzież czerpie informacje o seksie z różnego rodzaju książek, od rówieśników, na podstawie publikacji prasowych, od rodziców oraz od partnerów inicjacji seksualnej. Rolę szkoły w tym zakresie dostrzegło zaledwie 9% młodych ludzi.¹⁵ „Brak

¹¹ G. Mikołajczyk-Lerman, *Małoletnie rodzicielstwo jako problem psychospołeczny. Polityka społeczna* 2007, nr 8, s. 5.

¹² www.tns-global.pl

¹³ M. Bidzan, *Nastoletnie matki. Psychologiczne aspekty ciąży, porodu i połogu*. Kraków 2007, s. 29.

¹⁴ A. Kowalewska, *Wybrane problemy związane z podejmowaniem życia seksualnego przez nastolatki. Lider* 1998, nr 10, s. 20.

¹⁵ *Ibidem*, s. 5.

zatem merytorycznej edukacji seksualnej na odpowiednio wysokim poziomie prowadzi do wzrostu istotnych zagrożeń zarówno w skali jednostkowej, jak i społecznej. Brak rzetelnej wiedzy o ludzkim seksualizmie nierzadko skutkuje u młodych ludzi nie tylko niepożądaną ciążą, ale i dysfunkcjami seksualnymi na tle nerwicowym.”¹⁶

Kolejne, dwie grupy przyczyn rodzicielstwa osób niepełnoletnich obejmują wpływy grupy rówieśniczej oraz czynniki związane z rodziną generacyjną niepełnoletnich rodziców.

Grupa rówieśnicza w okresie dorastania stanowi silny punkt odniesienia w życiu młodych ludzi. „(...) nie tylko zapewnia wsparcie, w miarę jasne normy postępowania oraz strukturę, której młodzież tak bardzo szuka, ale też – staje się podstawowym źródłem informacji na temat seksu. Niestety, młodzi ludzie, którzy tak chętnie dzielą się informacją na temat zachowań płciowych, nie zawsze mają wystarczającą wiedzę o własnej fizjologii i antykoncepcji. Pozbawiona oparcia w rodzinie, poczucia własnej wartości, pracy i celu w życiu – młodzież staje się bardzo podatna na wpływy rówieśników.”¹⁷ Taki stan rzeczy często doprowadza do sytuacji, w której to przyczyną przedwczesnej i zwykle mało odpowiedzialnej aktywności seksualnej staje się presja rówieśnicza. Rówieśnicy stają się zatem arbitrami tego, co jest tak zwanym „odpowiednim zachowaniem”. Niekiedy więc do poczęcia dziecka dochodzi już przy pierwszych próbach kontaktów seksualnych, inicjowanych w celu pozyskania pewnego zasobu doświadczeń, które stanowią dla młodych ludzi wzmocnienie pozycji w grupie. Ponadto, dodatkowym źródłem zdobywania akceptacji ze strony rówieśników jest często sprzeciwianie się woli i opinii dorosłych. „Aktywność seksualna traktowana jest jako narzędzie rewolty przeciw przekazywanym przez rodziców standardom postępowania i ma na celu „pasaować” młodego człowieka na dorosłego w oczach środowiska koleżeńkiego, budzić podziw dla jego niezależności. Jest więc łatwym sposobem na uzyskanie prestiżu w grupie, do której on należy.”¹⁸

Równie ważny obszar dla poszukiwania przyczyn omawianego tu zjawiska stanowi poza grupą rówieśniczą, rodzina pochodzenia małoletnich rodziców. „W szczególnie silnym stopniu kształtuje ona postawy wobec siebie jako istoty płciowej i prokreacyjnej oraz wobec spraw związanych z seksualnością, a decydujące m.in. o powstrzymaniu się lub podjęciu przez młodzież aktywności seksualnej.”¹⁹ Kornas-Biela wskazuje na wiele czynników składowych w obrębie rodziny, które w mniejszym lub większym stop-

¹⁶ G. Mikołajczyk-Lerman, *Małoletnie rodzicielstwo... op. cit.*, s. 55.

¹⁷ J. Jeffries McWhirter, Benedict T. McWhirter, Anna M. McWhirter, Ellen Hawley McWhirter, *Zagrożona młodzież. Ujęcie kompleksowe dla pracowników poradni, nauczycieli, psychologów i pracowników socjalnych*. Warszawa 2001, s. 221.

¹⁸ D. Kornas-Biela, *Małoletni ojcowie... op. cit.*, s. 329.

¹⁹ *Ibidem*, s. 329.

niu mają wpływ na szereg istotnych decyzji w życiu młodych ludzi (również tych związanych z przedwczesnym podejmowaniem aktywności seksualnej). Autorka podkreśla bowiem znaczenie struktury rodziny, relacji uczuciowych pomiędzy rodzicami, atmosfery domu rodzinnego, relacji pomiędzy rodzicami a dzieckiem, rodzicielskich wzorców kobiecości i męskości, postaw rodziców wobec płciowości, dysfunkcjonalności rodziny jak również jej sytuacji społeczno-ekonomicznej²⁰. W literaturze przedmiotu zauważa się bowiem, że „rodzina, w której relacje interpersonalne szwankują, komunikacja przebiega niewłaściwie, a umiejętność rozwiązywania problemów pozostawia wiele do życzenia, mimowolnie popycha młodzież do szukania bliskości gdzie indziej.”²¹ Nastolatkowie z tego rodzaju środowisk zdecydowanie częściej podejmują ryzykowne zachowania seksualne, prowadzące do poczęcia dziecka – szukając ciepła i wsparcia poza domem. Nadto młodzi ludzie wzrastający w miejscu dysfunkcyjnym często wiążą się z partnerami z takich samych środowisk, co zwiększa ryzyko pozbawienia gwarancji jakiegokolwiek zabezpieczenia socjalnego. Prezentowany stan rzeczy powodować może, że młodzież dorastająca w rodzinie o niższym statusie ekonomicznym i społecznym „narażona jest w niektórych grupach koleżeńskich na to, że nie mogąc zaimponować rówieśnikom dobrami konsumpcyjnymi, może zdobyć ich uznanie poprzez wykazanie się dorobkiem przeżyć seksualnych.”²² Ponadto niski status materialny rodziny w znacznym stopniu ogranicza możliwości osobistego rozwoju i twórczego spędzania czasu wolnego nastolatkom. Podejmowanie zatem aktywności seksualnej staje się łatwo dostępnym środkiem, dostarczającym bodźców oraz eliminującym monotonię codziennego życia. „Powstaje więc błędne koło: niski status społeczno-ekonomiczny obniża możliwości osobistego rozwoju, a to prowadzi do zaniku wyższych aspiracji życiowych oraz rozgoryczenia i frustracji, co znajduje wyraz w zachowaniach dewiacyjnych, w swobodzie seksualnej i łączy się z częstą zmianą partnerów, a to sprzyja przedwczesnemu rodzicielstwu.”²³

Ostania grupa przyczyn omawianego tu zjawiska dotyczy mediów, a dokładniej wpływu, jaki wywierają one na podejmowanie ryzykownych zachowań seksualnych przez młodzież. Zauważa się bowiem, że procesy zachodzące we współczesnej kulturze, a szczególnie te związane z seksualnością pozbawione są wszelkiej kontroli i zahamowaniu, a ponadto są promowane przez różnego rodzaju media. Wyniki zrealizowanych w tym zakresie badań wskazują, że znaczna liczba programów telewizyjnych kładzie zbyt duży nacisk na problemy związane z seksualnością nastolatków. W mediach lansuje się „tolerancję wobec żywiolowego seksu, innowacji i swobód seksualnych; media

²⁰ D. Kornas-Biela, *Matoletni ojcowie... op. cit.*, s. 329-337.

²¹ J. Jeffries McWhirter, Benedict T. McWhirter, Anna M. McWhirter, Ellen Hawley McWhirter, *Zagrożona młodzież... op. cit.*, s. 220.

²² G. Mikołajczyk-Lerman, *Matoletnie rodzicielstwo... op. cit.*, s. 55.

²³ *Ibidem*, s. 55.

reklamują walory fizycznej i seksualnej atrakcyjności młodych kobiet i mężczyzn, które utrwalają się w świadomości nastolatków, stymulują ich erotyzm i wcześniej podejmowane życie seksualne.”²⁴. Promowany w mediach styl życia młodych ludzi sprzyja tworzeniu, a zarazem umacnianiu się stereotypów, wskazujących, że związki seksualne młodzieży są tymczasowe, okazjonalne, częste, trwające krótko i rzadko kończące się małżeństwem²⁵.

Skutki rodzicielstwa osób niepełnoletnich

Rodzicielstwo osób niepełnoletnich to niewątpliwie trudne wydarzenie w życiu młodych ludzi. Z uwagi na wielość, różnorodność oraz dynamikę zmian, jakie generują poczęcie dziecka oraz podjęcie i pełnienie roli rodzica przez małoletnie osoby – zdarzenie to traktować można jako zjawisko wielowymiarowe.

Skutki omawianego tu wydarzenia rozpatrywać można w różnych aspektach: indywidualnym, a więc dotyczącym bezpośrednich konsekwencji dla małoletnich matek, ojców, ale i także samego dziecka oraz społecznym – z uwagi na fakt, że wydarzenie to dotyczy także środowiska niepełnoletnich rodziców. Konsekwencje rodzicielstwa osób niepełnoletnich analizować należy jednak oddzielnie, w zależności od płci. Odmienne są bowiem doświadczenia niepełnoletnich matek i małoletnich ojców.

W pierwszej kolejności omówione zostaną bezpośrednie konsekwencje poczęcia dziecka przez niepełnoletnie dziewczęta.

Jak podaje literatura przedmiotu ciąży nastolatków w większości są nieplanowane (90-95%) oraz niepożądane. Ponadto „około 40% niepełnoletnich oczekujących dziecka nie wiązało współżycia z możliwością jego poczęcia.”²⁶. Według danych WHO ciąża i macierzyństwo pomiędzy 10 a 19 rokiem życia uznawana jest za ciążę wysokiego ryzyka, bowiem niesie ze sobą wiele zagrożeń w zakresie medycznym oraz psychologicznym.

W pierwszym przypadku jednym z najczęstszych zagrożeń jest poród przedwczesny, którego medyczne przyczyny należy upatrywać w braku przygotowania organizmu do ciąży i porodu oraz ogólnie w złej kondycji fizycznej. Do pozostałych komplikacji związanych z ciążą u nastolatków (tzn. takich, które częściej występują u małoletnich niż u kobiet dojrzałych) zaliczyć można zatrucie ciążowe, niewydolność szyjki macicy oraz nadciśnienie indukowane ciążą²⁷. Ponadto kolejnym problemem jest wysoka częstość

²⁴ A. Maciarz, *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*. Warszawa 2004, s. 33.

²⁵ A. J. Warek, *Adolescents, Sexuality and Television* [w:] K. Wijma, B. von Schoultz (red.), *Reproductive Life. Advances in Research in Psychosomatic Obstetrics and Gynaecology*. New Jersey USA, 1992, s. 185-186., Za: M. Bidzan, *Nastoletnie matki... op. cit.*, s. 27.

²⁶ M. Bidzan, *Nastoletnie matki... op. cit.*, s. 35.

²⁷ Ł. Ratajczak, *Urodzenie dziecka... op. cit.*, s. 48.

występowania opóźnienia rozwoju wewnątrzmacicznego płodu, czyli porody dzieci z hipotrofią. Wskazana tu patologia występuje u co trzeciej dziewczyny rodzącej przed ukończeniem 16 roku życia, pomiędzy 17 a 18 rokiem życia dotyka 20,3% małoletnich dziewcząt, wraz z wiekiem jej częstość obniża się i u nastolatków rodzących powyżej 18 roku życia występuje w 12,6%²⁸. Konsekwencje ciąży i porodu przez niepełnoletnie dziewczęta są więc różnorodne. Wskazuje się również, że „od 10 do 30% tych porodów kończy się cięciem cesarskim. Najczęstszymi wskazaniami do jego wykonania są nie stosunek porodowy (mała miednica u niedojrzałej dziewczynki), zagrażająca zamartwica płodu (konsekwencja hipotrofii płodu), łożysko przodujące i położenie miednicowe płodu (częstsze w porodach przedwczesnych).” Również w tak młodym wieku częściej niż zwykle obserwuje się śmierć w okresie noworodkowym zarówno dzieci nastolatków jak i samych młodych matek²⁹. Jak wskazuje raport UNFPA „w skali światowej najczęstszą przyczyną zgonów lub niepełnosprawności młodych kobiet w wieku od 15 do 19 lat stanowią powikłania związane z ciążą lub porodem. Prawdopodobieństwo zgonu w trakcie porodu u nastoletnich matek jest dwukrotnie – a w przypadku dziewcząt poniżej 16 roku życia – pięciokrotnie większe niż u kobiet starszych.”³⁰.

Przedwczesne poczęcie dziecka, okres ciąży i porodu powoduje także występowanie w życiu niepełnoletnich dziewcząt wiele negatywnych skutków natury psychologicznej. Wśród nich wskazać należy na bezpośrednie przeżycia wywołane omawianym tu wydarzeniem oraz te bardziej odległe, powodujące załamanie linii prawidłowego rozwoju młodych dziewcząt. Bezpośrednie przeżycia obejmują przede wszystkim reakcje na wiadomość o poczęciu dziecka. Informacja ta jest dla wszystkich małoletnich wielkim zaskoczeniem i szokiem, tym bardziej, że najczęściej dowiadują się o niej zbyt późno – niekiedy między trzecim a piątym miesiącem ciąży. Najczęstszymi wówczas uczuciami, jakie towarzyszą tym młodym dziewczynom są: przerażenie, strach o przyszłość, lęk przed tym co powiedzą rodzice³¹. „Istniejące badania podkreślają niemal powszechny brak radości z takiej ciąży, która jest postrzegana jako osobista porażka³². Wiadomość o ciąży oraz poród w życiu nastoletnich dziewcząt wywołuje często depresję, a niekiedy nawet skłonności do samobójstwa³³. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest zdecydowanie mniejsze zainteresowanie dzieckiem, co może osłabiać więź z nowonarodzonym. „Objawy depresyjne nie pozwalają na dostrzeżenie w codziennej opiece nad dzieckiem

²⁸ R. Dębski, *Ciąża i poród u młodocianych* [w:] Z. Izdebski (red.), *Zagrożenia okresu dorastania*. Zielona Góra 2008, s. 187.

²⁹ M. Bidzan, *Nastoletnie matki... op. cit.*, s. 40.

³⁰ www.unic.un.org.pl, UNFPA – Sytuacja Ludności Świata 2003.

³¹ Ł. Ratajczak, *Urodzenie dziecka... op. cit.*, s. 47.

³² *Ibidem*, s. 66.

³³ T. Umer, *Ciąża nieletnich. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 1995, nr 1, s. 13.

elementów radosnych i zniekształcają odbiór zachowania się dziecka.”³⁴. Młode matki często przeżywają lęk, spowodowany brakiem kompetencji opiekuńczych, boją się że sobie nie poradzą w stworzeniu odpowiednich warunków rozwoju dla swojego dziecka³⁵.

Poza bezpośrednimi konsekwencjami natury psychologicznej pojawiającymi się w życiu nastolatek, wskazać należy również na te bardziej odległe. Poczęcie i urodzenie dziecka zmusza małoletnie dziewczęta do przeformułowania swojego dotychczasowego życia. Badania pokazują, że nastolatki oczekujące dziecka, ale i także te, które już są matkami mają mniej zdefiniowane cele życiowe, niż dziewczęta, które nigdy nie były w ciąży, a formułowane przez nie plany są zdecydowanie mniej optymistyczne³⁶. Opiswane tu zdarzenie jest silną ingerencją w procesy związane z rozwojem w okresie dorastania. Zbyt szybkie przejście w okres dorosłości pozbawia niepełnoletnie matki możliwości pełnego kształtowania własnej tożsamości. Skutkiem zatem niepowodzenia w osiągnięciu poczucia mocnej satysfakcjonującej i trwałej tożsamości jest „rozproszenie ról albo poczucie dezorientacji co do tego, kim się jest.”³⁷. Wymienione powyżej konsekwencje wczesnego macierzyństwa silnie determinują życie małoletnich dziewcząt. Wpływają zdecydowanie na to, w jaki sposób nastoletnia matka przyjmie i zaopiekuje się dzieckiem.

Wśród wymienionych konsekwencji poczęcia i urodzenia dziecka przez małoletnie dostrzegać należy także te, które mają pozytywny wpływ na funkcjonowanie tych dziewcząt. Kościelska wskazuje bowiem, iż podjęcie przez nastolatki decyzji o kontynuowaniu ciąży wbrew naciskom otoczenia powoduje, że zwiększa się ich odpowiedzialność oraz dojrzałość.

W miarę rozwoju ciąży następuje wzrost poziomu jej akceptacji, co przejawia się obecnością więzi emocjonalnej z dzieckiem. Wskazuje to na konstruktywny aspekt ciąży małoletnich, który przyczynia się do poprawy ich samooceny oraz kompetencji dotyczących opieki nad niemowlęciem³⁸. „Szansę na wzrost dojrzałości w okresie ciąży mają przede wszystkim te dziewczyny, które w bliskiej więzi z dzieckiem są w stanie dostrzec wartość rekompensującą ich dotychczasowe deficyty bliskich kontaktów z innymi ludźmi, a także oceniają przyjęcie przez siebie roli matki jako szansę na podniesienie społecznego prestiżu.”³⁹.

Dalsze rozważania teoretyczne poświęcone będą zagadnieniom związanym z bezpośrednimi konsekwencjami poczęcia dziecka oraz podjęcia i pełnienia roli ojca przez

³⁴ M. Bidzan, *Nastoletnie matki... op. cit.*, s. 69.

³⁵ Ł. Ratajczak, *Urodzenie dziecka... op. cit.*, s. 48.

³⁶ M. Bidzan, *Nastoletnie matki... op. cit.*, s. 47.

³⁷ G. Mikołajczyk-Lerman, *Małoletnie rodzicielstwo... op. cit.*, s. 56.

³⁸ Ł. Ratajczak, *Urodzenie dziecka... op. cit.*, s. 47.

³⁹ M. Kościelska, *Trudne macierzyństwo*. Warszawa 1998, s. 160.

niepełnoletnich chłopców. Budrowska podkreśla, że „niestety rzadko wspomina się o tym, czym jest poczęcie dziecka dla niepełnoletniego mężczyzny, jak wpływa ten fakt na procesy dojrzewania (pojęcie o sobie, samoocenę, poczucie własnej wartości, poczucie sensu życia, poczucie kontroli, stosunek do kobiet i do innych ludzi). (...) Psychologiczne aspekty doświadczania ojcostwa przez nastolatków są ciągle rzadkim tematem badawczym, a można przewidywać, iż poczęcie dziecka znacznie komplikuje normalny przebieg ich psychospołecznego rozwoju.”⁴⁰.

Dostępne w tym zakresie badania ujawniają, że poczęcie dziecka, a w późniejszym czasie jego narodziny, stanowią w życiu małoletniego chłopca sytuację o silnym podłożu stresowym. Na wiadomość o ciąży nastolatki przeżywają szok, panikę, przytłoczenie, zagubienie, izolację, niepokój czy wreszcie smutek⁴¹. Z badań zrealizowanych przez A. Skowrońską wynika, że niepełnoletni ojcowie „doświadczają wewnętrznego rozdarcia pomiędzy chęcią podjęcia roli ojca i tworzenia dalej związku z dziewczyną a rezygnacją z niej.”⁴². Funkcjonowanie w zupełnie nowej sytuacji życiowej generuje w życiu tych młodych chłopców szereg trudności i obaw związanych z podjęciem i pełnieniem roli ojca. Szczególne utrudnienia nastolatki odczuwają w przystosowaniu się do okresu ciąży swojej partnerki. Brak wiedzy na temat prokreacji ale i także na tematy związane z fizjologią ciąży, powoduje, że rozwijające się w łonie matki dziecko jest dla nich faktem abstrakcyjnym. „Trudno im zrozumieć i dostosować swoje zachowanie do zmian fizycznych, samopoczucia i przeżyć partnerki w okresie ciąży.”⁴³. Stąd też problemy, jakie ujawniają się w jej trakcie są im zupełnie dalekie. Sytuacja taka więc przerasta niekiedy emocjonalne możliwości nastolatków, budząc tym samym lęk i chęć ucieczki od obiektu wywołującego napięcie⁴⁴.

Ponad zaprezentowane powyżej trudności związane z przedwczesnym podjęciem roli ojca warto zwrócić uwagę na fakt, że zdarzenie to wywołuje w niepełnoletnich chłopcach dotkliwe poczucie utraty wolności oraz poczucie bezsilności. Stawia ich wobec konieczności poinformowania własnych rodziców o poczęciu dziecka oraz doświadczeniu ich reakcji (z reguły negatywnych), rezygnacji z planów życiowych ale i także zapewnienia warunków materialnych zarówno dziecku, jak i partnerce. Oznacza to często połączenie nauki z pracą, co dla nastolatka jest dość znacznym obciążeniem⁴⁵ i rodzi przykre poczucie zależności od dorosłych.

Brakuje danych, mówiących o bardziej odległych w czasie konsekwencjach natury psychologicznej, spowodowanych przedwczesnym podjęciem roli ojca przez nastolat-

⁴⁰ D. Kornas-Biela, *Matoletni ojcowie... op. cit.*, s. 337.

⁴¹ *Ibidem*, s. 337.

⁴² A. Skowrońska, *Rodzicielstwo nastolatków... op. cit.*, s. 203.

⁴³ D. Kornas-Biela, *Matoletni ojcowie... op. cit.*, s. 338.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 338.

⁴⁵ Raport z badania jakościowego na potrzeby Kampanii na Rzecz Świadomego rodzicielstwa „Kiedy 1+1=3” Warszawa (2009), *Młodociani ojcowie*.

ków. Można jedynie przypuszczać, że wydarzenie to nie pozostaje dla nich bez znaczenia. Poczęcie dziecka oraz podjęcie i pełnienie roli ojca zmusza tych młodych ludzi do przedefiniowania życiowych celów oraz przeformułowania dotychczasowych sposobów funkcjonowania. Podobnie jak w przypadku małoletnich matek, zdarzenie to nakłada się na okres dojrzewania osobowości. Skupienie zatem uwagi na sytuacji, w jakiej przyszło żyć nastoletnim ojcom, ogranicza im, a niekiedy wręcz uniemożliwia formowanie w pełni ukształtowanej osobowości.

Rozpatrując skutki rodzicielstwa niepełnoletnich nie można pominąć tych, które odnoszą się do funkcjonowania małoletnich matek i ojców w relacji z rówieśnikami, rodziną oraz w szkole.

W przypadku omawianych tu konsekwencji różne niekiedy będą doświadczenia nastoletnich matek i ojców. W sytuacji dziewcząt, zauważalne zmiany w obrębie ciała ale i także psychiki związane z ciążą powodują często nieprzychylnie opinie ze strony społeczeństwa, jak również duże utrudnienia w codziennym funkcjonowaniu.

W pierwszej kolejności analizie poddane zostaną zagadnienia dotyczące relacji z rówieśnikami. Jak powszechnie wiadomo grupa rówieśnicza, jej członkowie w okresie dorastania spełniają istotną rolę w życiu młodych ludzi. Koledzy i koleżanki stanowią bowiem podstawowe źródło wsparcia, które przez nich udzielone może złagodzić poczucie osamotnienia i odtrącenia związanego z opisywanym tu wydarzeniem. Niemniej jednak „życie dziewczyny oczekującej dziecka zmienia się radykalnie i ma mało wspólnego z życiem innych nastolatek.”⁴⁶ Następuje w nim dość silne przewartościowanie, a w związku z tym zainteresowania tych dziewcząt, sposób spędzania wolnego czasu, hobby ustępują miejsca sprawom ściśle związanym z ciążą i ich samopoczuciem. Następuje również ograniczenie życia towarzyskiego, które spowodowane jest brakiem sił oraz ogólnym wyczerpaniem⁴⁷. Jak pokazują badania uzyskanie informacji o ciąży przez niepełnoletnie dziewczęta pomimo znaczących przeobrażeń – nie zmienia zbyt wiele w kontaktach z rówieśnikami⁴⁸. Nieco odmiennie przedstawia się sytuacja po urodzeniu dziecka. U niewielkiej liczby nastolatek stosunki te ulegają pogorszeniu, czego wytłumaczeniem może być fakt, że małoletnie matki poświęcone realizacji obowiązków związanych z własnym dzieckiem – ograniczają kontakty ze znajomymi. Ponad połowa niepełnoletnich po urodzeniu dziecka nadal posiada bardzo dobre relacje ze swoimi rówieśnikami⁴⁹.

W przypadku niepełnoletnich ojców niestety brakuje danych co do tego, w jakim stopniu poczęcie dziecka wpływa na ich relacje z rówieśnikami. Przypuszczać jedynie

⁴⁶ M. Bidzan, *Nastoletnie matki... op. cit.*, s. 65.

⁴⁷ Ł. Ratajczak, *Urodzenie dziecka... op. cit.*, s. 50.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 118.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 132.

można, że w sytuacji znacznego zaangażowania małoletnich chłopców w sprawy związane z ciążą partnerki, a w późniejszym czasie z opieką i wychowaniem dziecka – podobnie jak w sytuacji niepełnoletnich dziewcząt relacje te nie ulegają pogorszeniu, a jedynie ograniczeniu.

Zmiany w relacjach z rodziną to kolejny obszar dla wyjaśniania skutków rodzicielstwa osób niepełnoletnich. Informacja o poczęciu dziecka przez małoletnich – zgodnie z przeprowadzonymi w tym zakresie badaniami, wywołuje najczęściej „szok, któremu towarzyszą: niedowierzanie, krzyk i złość.”⁵⁰ Wiadomość o ciąży jest zaskoczeniem dla prawie wszystkich rodziców badanych osób. Poczęcie dziecka oraz jego przyjście na świat generują szereg zmian w relacjach z najbliższą rodziną. W przypadku matek niepełnoletnich dziewcząt po początkowej, silnie negatywnej reakcji, stanowią one często silne wsparcie dla swoich córek. Sytuacja nieco odmiennie przedstawia się w relacjach nastoletnich matek z ich ojcami. Bowiem niemal połowa dziewcząt wskazuje na pogorszenie się stosunków między nimi. Myśleć więc można, że ojciec to osoba, która zajmuje bardziej radykalne stanowisko wobec ciąży swojego dziecka, niż matka, ujawniając tym samym swój sprzeciw⁵¹.

Jak już wspomniano wyżej, skutki przedwczesnego rodzicielstwa odnoszą się także do sytuacji szkolnej małoletnich rodziców. Szkoła to obszar, który jest niezwykle istotny w życiu każdej młodej osoby. Poczęcie dziecka oraz jego narodziny prawie zawsze nakładają się na czas realizacji obowiązku szkolnego. Wyniki badań ujawniają, że większość nauczycieli przyjmuje wobec ciężarnej nastolatki postawę wyrozumiałą i wspierającą. Niemniej jednak pojawiają się pojedyncze przypadki, w których pedagodzy ujawniają swe oburzenie stanem uczennicy poprzez brak akceptacji i niechęć w stosunku do nich. Postawa nauczycieli wobec dziewcząt w ciąży mocno wpływa na decyzję dotyczącą kontynuacji kształcenia. „Wiele zatem zależy od wychowawców w klasie, jak również od innych nauczycieli, którzy mogą pomóc młodej dziewczynie, próbując stworzyć wokół niej atmosferę akceptacji i przyjaźni.”⁵² Badania zrealizowane w tym zakresie wskazują, że zajęcie w ciążę w tak wczesnym wieku zdecydowanie zmniejsza szansę na ukończenie edukacji. „Z badań Z. Pankracego wynika, że spośród 554 badanych dziewcząt, które urodziły dziecko jako małoletnie, 25% nastolatek młodszych (do 16 r. ż. włącznie) i 37% starszych przerwało naukę; żadna kobieta, która urodziła dziecko przed 16 rokiem życia po upływie 6–20 lat od urodzenia dziecka nie ukończyła studiów wyższych.”⁵³

Inne z kolei badania zrealizowane w grupie dorosłych matek, które w okresie dorastania urodziły swoje pierwsze dziecko, jednoznacznie wskazują, że ich sytuacja społecz-

⁵⁰ A. Skowrońska-Zbierchowska, *Doświadczenia... op. cit.*, s. 103.

⁵¹ Ł. Ratajczak, *Urodzenie dziecka... op. cit.*, s. 117.

⁵² M. Bidzan, *Nastoletnie matki... op. cit.*, s. 67.

⁵³ Z. Pankracy, za: M. Bidzan, *Nastoletnie matki... op. cit.*, s. 67.

no-ekonomiczna jest zdecydowanie gorsza niż kobiet, które zostały matkami w okresie wczesnej dorosłości⁵⁴. Przyczyną takiej sytuacji najczęściej jest brak lub niepełne wykształcenie czy też brak przygotowania zawodowego w wyniku przerwania edukacji, co powoduje tym samym mniejszą atrakcyjność na rynku pracy.

W przypadku niepełnoletnich ojców dane wskazują, że zdobywają oni niższe wykształcenie niż ich rówieśnicy⁵⁵. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywać można w presji ze strony otoczenia społecznego, „które wymaga od nich przerwania nauki i podjęcia pracy w celu utrzymania dziecka i jego matki.”⁵⁶ Dalekosiężną konsekwencją takiego stanu rzeczy są z całą pewnością niższe od swoich rówieśników osiągnięcia zawodowe, co staje się – podobnie jak w przypadku niepełnoletnich matek – przyczyną spadku ich atrakcyjności na rynku pracy. Mamy tu więc do czynienia niekiedy z działaniem mechanizmu błędnego koła. Bowiem brak lub niepełne wykształcenie obniża możliwości pozyskiwania funduszy na utrzymanie rodziny, co z kolei oznacza niski status materialny tych młodych ludzi i sprowadza do sytuacji uzależnienia finansowego od własnych rodziców.

Rozważania o konsekwencjach rodzicielstwa osób niepełnoletnich w aspekcie indywidualnym obejmują także wyjaśnienia dotyczące bezpośrednich skutków omawianego tu wydarzenia dla dziecka nastolatków.

Badania w tym zakresie pokazują, że dzieci urodzone przez małoletnie matki – częściej niż dzieci urodzone przez kobiety dorosłe, rodzą się z niższą wagą urodzeniową. Ponadto występuje znacznie większa śmiertelność okołoporodowa oraz większe ryzyko wystąpienia u takich dzieci wad rozwojowych. Autorzy w literaturze przedmiotu ujawniają również, że dzieci niepełnoletnich matek, zwłaszcza tych przed ukończeniem 16 roku życia zdecydowanie częściej niż dzieci urodzone przez pełnoletnie matki – wymagają hospitalizacji we wczesnym okresie rozwojowym⁵⁷. Badania wskazują także na to, że dzieci małoletnich matek w większym stopniu niż ich rówieśnicy posiadający dorosłe matki są zagrożone trudnościami w rozwoju fizyczno-emocjonalnym, czy też kłopotami w szkole.”⁵⁸ Trudności, o których tu mowa zdecydowanie częściej zauważalne są wśród dzieci płci męskiej niż żeńskiej. Zauważa się, że synowie niepełnoletnich rodziców częściej zachowują się agresywnie, jak też częściej tracą panowanie w porównaniu z

⁵⁴ A. Goldman, G. Kaplan, I. Walker, *Understanding the effects of early motherhood in Britain: the effects on mothers*, Working Paper WP04/20. Za: G. Mikołajczyk-Lerman, *Małoletnie rodzicielstwo... op. cit.*, s. 55-56.

⁵⁵ M. Gohel 1997. Za: M. Marciniak, *Przedwczesne ojcostwo jako problem...? Rocznik Pedagogiczny* 2008, T. 31, s. 142.

⁵⁶ M. Marciniak, *Przedwczesne ojcostwo... op. cit.*, s. 142.

⁵⁷ H. Robinson, (za:) G. Mikołajczyk-Lerman, *Małoletnie rodzicielstwo... op. cit.*, s. 56.

⁵⁸ E. F. Dubov, T. Luster, (za:) *Ibidem*, s. 56.

ich rówieśnikami, a więc dziećmi dorosłych rodziców⁵⁹. Z uwagi na brak samodzielności życiowej małoletnich rodziców, często brak wystarczających środków finansowych i niekiedy brak wsparcia ze strony najbliższych – dzieci nastolatków mają znacznie mniejsze szanse na wzrastanie w warunkach optymalnego rozwoju.

Ważnym obszarem występowania skutków rodzicielstwa nastolatków jest także ich otoczenie społeczne. Na szczególną uwagę zasługuje tu środowisko rodzinne małoletnich, bowiem wydarzenie to silnie wpływa na kondycję społeczno-ekonomiczną ich rodziny pochodzenia. Brak samodzielności finansowej małoletnich, sprawia, że wszelkie koszty związane z zabezpieczaniem podstawowych potrzeb małego dziecka, ale i także jego rodziców spada właśnie na rodzinę generacyjną nastolatków.

W odniesieniu do niepełnoletnich ojców „nie zostały dotąd zrealizowane badania empiryczne, pozwalające w pełni poznać w jakim stopniu i w jaki sposób zdarzenie to wpływa na funkcjonowanie rodziny generacyjnej nastoletnich ojców, można przypuszczać, że uzyskanie informacji o poczęciu dziecka przez małoletniego syna, a później przyjsie dziecka na świat, powodować będzie określone zmiany w życiu rodziny. Ponadto, z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić można, że zdarzenia te (uzyskanie informacji o poczęciu dziecka i jego urodzenie) generować będą zmiany odmienne jakościowo.”⁶⁰.

Społeczny wymiar konsekwencji rodzicielstwa osób niepełnoletnich ujawnia, że zarówno poczęcie dziecka, jak i podjęcie i pełnienie roli matki i ojca przez nastoletnie osoby diametralnie zmienia ich pozycję życiową. Przedstawione wyjaśnienia wskazują, że doświadczanie przedwczesnego rodzicielstwa generuje szereg istotnych zmian w społecznym funkcjonowaniu tych młodych ludzi, stawiając przed nimi niezwykle trudne wyzwania, z którymi nie zawsze udaje im się zmierzyć.

Profilaktyka i pomoc niepełnoletnim rodzicom

Problem rodzicielstwa osób małoletnich z uwagi na liczbę oraz zakres trudności, jakie się z nim wiążą wymaga podjęcia działań prewencyjnych, a zarazem działań ukierunkowanych na niesienie pomocy nastoletnim rodzicom. Konsekwencje omawianego tu zjawiska są tak poważne, że przekonywanie do odpowiedzialnych zachowań seksualnych jest sprawą pierwszorzędą. „Najbardziej przydatne wydają się trzy następujące podejścia ogólne: planowanie rodziny i edukacja seksualna, szersze udostępnianie środ-

⁵⁹ W. A. Corsaro, (za:) *ibidem*, 56.

⁶⁰ Ł. Ratajczak, *Ojcostwo nastolatków jako problem indywidualny i społeczny oraz przedmiot badań empirycznych*, [referat wygłoszony podczas międzynarodowej konferencji „Rodzicielstwo w kontekście współczesnych przemian społecznych”], Opole 2011.

ków antykoncepcyjnych nastolatkom oraz poszerzenie możliwości życiowych młodzieży najbardziej narażonej na niezabezpieczony seks i zajście w ciążę.”⁶¹.

Przygotowanie do życia w rodzinie oraz edukacja seksualna realizowana na właściwym poziomie – tak, by była skuteczna powinna rozpocząć się w pierwszych latach edukacji dziecka, zarówno w obrębie rodziny jak i szkoły⁶². „Bez dostępu do informacji na temat ludzkiej płciowości, reprodukcji i kontroli urodzeń nie może być mowy o odpowiedzialnym zachowaniu w dziedzinie seksu.”⁶³. Autorzy w literaturze przedmiotu dostrzegają konieczność uczenia młodych ludzi świadomego i odpowiedzialnego podejmowania decyzji.

Kolejna płaszczyzna, służąca kształtowaniu odpowiedzialnych zachowań seksualnych związana jest z poszerzaniem opcji życiowych młodych ludzi. „Młodzież zadowolona z siebie, mająca jasną wizję zapewnienia sobie szczęśliwej przyszłości, będzie miała większą motywację do unikania ciąży.”⁶⁴. Zapobieganie zatem przedwczesnemu rodzicielstwu wymaga od nastolatków określonych umiejętności, wśród których wymienia się te dotyczące zachowania się w sposób asertywny czy też kształtowania pozytywnej samooceny. „Młodzież musi te umiejętności sobie wykształcić, by właściwie sterować poziomem intymności, postępować zgodnie z własnymi wartościami, strzec swoich granic i unikać niepożądanych konsekwencji aktywności seksualnej.”⁶⁵.

Niestety w polskiej literaturze przedmiotu brakuje rozwiązań dotyczących zapobiegania przedwczesnej ciąży. W działalności instytucji społecznych, pomocowych nie dostrzega się rozwiązań skierowanych wprost do małoletnich rodziców, co generować może dodatkowe trudności w ich życiu.

W sytuacji, kiedy w wieku dorastania młodzi ludzie zostają rodzicami dostrzega się konieczność „rozbudowywania sieci wsparcia formalnego, skierowanego szczególnie

⁶¹ J. Jeffries McWhirter, Benedict T. McWhirter, Anna M. McWhirter, Ellen Hawley McWhirter, *Zagrożona młodzież... op. cit.*, s. 228.

⁶² Na gruncie polskiej edukacji „miejsce profilaktyki jest nie tylko oczywiste, ale także wyraźnie wyeksponowane. Działania profilaktyczne, nie zawsze w szkołach obecne, jako część działań wychowawczych, zyskały status wydzielonego programu oddziaływań, nazwanego szkolnym programem profilaktyki, którego posiadanie jest w świetle istniejących przepisów obowiązkiem każdej szkoły.” G. Węglarczyk, *Seksualność uczniów w świetle programów profilaktycznych realizowanych w szkołach* [w:] M. Banik (red.), *Zachowania seksualne uczniów na terenie szkoły*. Kraków 2008, s. 125. Problematyce seksualności uczniów w polskiej szkole aktualnie poświęca się dwa obszary pracy zarówno edukacyjno-wychowawczej jak i profilaktycznej. W ramach pierwszego obszaru wskazuje się na zajęcia edukacyjne „wychowanie do życia w rodzinie”. Drugi obszar natomiast obejmuje różnego rodzaju programy profilaktyczne z zakresu seksualności i profilaktyki HIV/AIDS (*PiON Płciowość i Odpowiedzialność Nastolatków; Bez Rzyzka; Wyspa Skarbów*).

⁶³ J. Jeffries McWhirter, Benedict T. McWhirter, Anna M. McWhirter, Ellen Hawley McWhirter, *Zagrożona młodzież... op. cit.*, s. 229.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 231.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 232.

do młodzieży pochodzącej z rodzin dysfunkcyjnych, ubogich. Pozostawienie nastoletnich rodziców samym sobie najczęściej uniemożliwia im realizację dotychczasowej roli ucznia i nowej roli – rodzica, co zwiększa liczbę życiowych porażek i ugruntowuje ich niską pozycję społeczno-zawodową.”⁶⁶

Wśród działań, jakie powinny zostać podjęte w reakcji na omawiane tu wydarzenie wskazywać można na umożliwienie realizacji obowiązku szkolnego zarówno niepełnoletnim matkom, jak również małoletnim ojcom, z uwzględnieniem indywidualnego trybu nauczania. Wykształcenie bowiem jest gwarantem zdobycia kwalifikacji i daje zdecydowanie większe szanse na podjęcie zatrudnienia w celu utrzymania dziecka oraz siebie. Ponad przedstawioną propozycję wsparcia wskazać należy na konieczność tworzenia i rozbudowywania systemu pomocy społecznej nastoletnim rodzicom, ale i także systemu pomocy prawnej, z uwagi na fakt, że doświadczanie rodzicielstwa przed uzyskaniem pełnoletniości rodzi szereg ograniczeń natury pranej. Ważne jest także zagwarantowanie pomocy w podejmowaniu opieki nad dzieckiem, bowiem nastolatki nie są dojrzałe do właściwego pełnienia ról rodzicielskich.

W Polsce jedyną organizacją, która swą działalność koncentruje na pomocy małoletnim rodzicom jest „Stowarzyszenie Pomocy Nieletnim Rodzicom”. Celem, dla którego powołano wspomnianą organizację jest przede wszystkim stworzenie alternatywnego systemu pomocy, „która nie uzależnia i jest skierowana tam, gdzie jest rzeczywiście wskazana.”⁶⁷ Taki stan rzeczy podkreśla zatem konieczność powoływania nowych instytucji, bądź odpowiednich sekcji w już istniejących placówkach, ukierunkowanych na niesienie pomocy ludziom w sytuacji kryzysowej.

Zakończenie

Powyższe charakterystyki macierzyństwa i ojcostwa nastoletnich osób sygnalizują społeczny, a zarazem indywidualny problem rodzicielstwa małoletnich. Doświadczenie rodzicielstwa zarówno dla dziewcząt jak i dla chłopców jest niezwykle trudnym wydarzeniem; nie daje bowiem ono szansy na naturalny rozwój tych młodych ludzi, a jedynie stwarza sytuację, w której stają oni wobec konieczności bycia dorosłym człowiekiem, odpowiedzialnym za czyjeś życie. Przygotowanie do pełnienia roli rodzica oraz funkcjonowanie w niej jest niezwykle długotrwałym procesem, w przypadku nastoletnich rodziców to zaledwie „przyspieszony kurs”, z którego ocenę wystawia życie.

Rodzicielstwo nastolatków zatem nie pozostawia tym młodym ludziom możliwości wyboru. Brak odpowiedzialności za zachowania seksualne oraz wszelkie konsekwen-

⁶⁶ A. Skowrońska, *Rodzicielstwo nastolatków... op. cit.*, s. 211.

⁶⁷ G. Mikołajczyk-Lerman, *Małoletnie rodzicielstwo... op. cit.*, s. 57.

cje, jakie się z tym wiążą powoduje, że w życiu nastoletnich rodziców pojawia się wiele dylematów, a wśród nich ten najtrudniejszy – podjąć się wychowania dziecka, czy też pozwolić, by zrobili to inni. Podejmowanie tak poważnych decyzji nie jest właściwe dla nastolatków.

Skuteczna profilaktyka jak i pomoc małoletnim rodzicom wymaga jednak podejmowania dalszych badań nad przyczynami i skutkami rodzicielstwa niepełnoletnich; szczególnie potrzebne są tu badania empiryczne, odnoszące się do rodzicielstwa małoletnich chłopców⁶⁸.

⁶⁸ Badania takie podejmuje w swojej pracy doktorskiej, którą zatytułowałem: *Ojcostwo w doświadczeniach niepełnoletnich chłopców*.